

Bizonyos azonban, hogy a történelmi oktatás teljes sikere a helyes, minden részletében buzgó lelkiismeretességgel kidolgozott tanítási módszeren alapszik. Ha egyszer ennek megtaláltuk általános elveit, az adott szilárd elvi alapon minden lelkes tanár megalkothatja a maga egyéni eljárását. A helyes történettanítási módszernek pedig nemzeti létünkre és jövőnkre nézve döntő fontossága van. Fogyatékos vagy hibás módszerrel nem nevelhetjük ifjúságunkat politikai érettségre, nemzeti feladataink megértésére. S ha ebben célt nem érünk, ha az eleven történeti tudatot országszerte közössé nem tesszük: «mint oldott kéve, széthull nemzetünk». Nálunk, nem teljesen egybeforrott, asszimiláló folyamatát még be nem fejezett nemzetnél a történettanításnak nemcsak *nemzetfenntartó*, hanem egyenesen *nemzetalkotó* hivatása van.

FEST ALADÁR.

SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉGÉRZÉS AZ ISKOLÁBAN.

Csak szabadságban fejlődnek emberek és népek. Szabadság híján is lehet változás, sőt növekedés egyesek és népek intézményeiben, de akkor hiányzik az a belső célszerűség, amely a változást fejlődéssé emeli. Mi sem természetesebb, mint hogy a fejlődés elsőrendű erőtermelője: az iskola egész életében egybeforrott a szabadság jelenségeivel. Szabadságra van szükségük az iskolában tanítóknak és tanulóknak, hogy a tudatjelenségek összes kapcsolataiban kölcsönösen adják és kapják az éltető hatásokat. Azonban az iskola szabadsága sem lehet egyjelentőségű a korlátlanossággal. Az igazságkutató tudós szabadsága az emberi végesség kereteiben korlátlan. Mindent gondolhat, tehet, mindent merhet, amit lehet, mert az ő szabadságában a balsikerek is a fejlődés tényezői. A *tanító szabadsága* nem jelentheti sem az ismeretekben, sem az érzésekben, sem az akarat jelenségeiben azt, hogy elmondhat mindent, amit tud és érez, csinálhat, amit akar: a korlátok ott vannak a tanulók fejlődési lehetőségében és a jövődő társadalom céljaiban. A *tanulók szabadsága* ugyan nagyon nem mai keletű gondolat, de azért annyira a holnapbalátó nevelők sajátos tulajdonsága, hogy ennek tartalmáról a gondolatváltás mindig szükséges lesz. A tanulók szabadságának is megvannak a korlátai, de nélküle az iskola nem a fejlődés tényezője, mert a tanulás benne nem öntevékenység. Iskola csak az az intézmény, amelyben tanítók és tanulók ez utóbbiak önkéntes tevékenysége végett egyesülnek a munkában. A tanulók magakifejező szabadságának korlátai csak az ő fejlődésük céljait is meghatározó államszervezet céljából nőhetnek ki.

Ebből a látószögéből bármely fokú iskola olyan intézmény, mely-

ben a fejlődés útján messze előljáró — elül járó és nem elül álló — szabad tanítók és utánuk törtető, egyszer-egyszer elébük is lendülő szabad tanulók kölcsönösen hatnak egymásra alkotó munkaképességük kifejtésében.

Mi a tanítók szabadsága? A művészek szabadsága, akik mindenek fölött érzékeny és fogékony lelkiismeretüknek felelősek cselekedeteikért. Cselekedeteikben szabadok legyenek a tanítók, ami nemcsak az érzés és gondolat, de a gondolat kifejezés szabadságát is jelenti. A cselekedetig nem jutó érzés és gondolat lehet életrehivatott, de nem éltető erő; kifejezetlenül maradt érzések és gondolatok reménység-hagyta, meddő temetővé teszik a lelket, mely őket megszüli. A tanítót a legnagyobb szabadság illeti meg, melyre a társas ember képes, mert az emberi erők legtökéletesebb összhangjáért: az okosságból és jószágból kialakult cselekvő jellemért dolgozik, de ő is tartozik a művészek közt művészetének a legkülönb lelkismereti érzékenységgel, ahogyan hivatását emelkedett felfogással értékeli. A korlátok, melyek az ő szabadságának testi valóságát adnak, a tantervben és az ezt magyarázó általános és részletes utasításokban helyesen nem lehetnek egyebek, mint ennek az érzékeny művészi lelkiismeretnek a tartalmas kifejezései. Tanterv és utasítás ne legyenek egyebek, mint a legjobb tanító-művészek lelkismeretének a parancsai. És a holnapot építő iskolák munkatervei e nemes demokrácia lelkéből lelkedzenek: a bennök rejülő kívánságok a magunk kívánságai, ha számonkérő bíráló áll is velök elébünk. És mégis, ha jól látunk és hallunk és elég erősek vagyunk az igazság kimondásához, lehetetlen elhallgatnunk, hogy vannak, akik, ha a tantervet és utasítást nem is, az ezek részletezéséből származó minden munkarendet, de különösen a számonkérő ellenőrzést bilincsnak érzik önmagukon, melytől nem juthatnak a szárnyalni-próbáló kised lelkekhez. Sokaktól halljuk, nemcsak a gyöngeségükben önző félenkektől, hogy az emberesedés tudatfolyamataiban meddő, sőt rontó hatású minden boncolgató felügyelet, mert megbontja a teremtő erő egységét. Aki nem képes vagy nem akar teremtő munkájával bekapcsolódni a nemzeti élet hatalmas folyamatába, azt hiába erőlteti tanfelügyelő, szakfelügyelő vagy főigazgató. Aki pedig sem a művészi erőben, sem a művészi lelkiismeret érzékenységében nem szűkölködik, a legjobb esetben fölöslegesnek, a rosszabb esetben bántónak érzi a biztató vagy visszatartó magyarázást. Azt mondják vagy legalább azt gondolják a tanítózabadságnak ezek a rajongói: *a felelősségérzés a tanítóva bizott ifjúság jövő boldogságáért egyszerre alkotó és szabályozó erő*, ellenben a legkitünőbb ellenőrzés is csak boncolva-bíráló, de nem összetevő, megállapító, de nem teremtő erő. Küldjétek az iskolákba a tudás vágyával és képes-

ségével, megérzéssel és megértéssel dolgozó tanítókat és fordítsátok a tan- és egyéb felügyelők fizetését az iskola belső életének és ebben különösen a tanítói fizetésnek megjavítására és meglátsátok, a nemzet élete gazdagodni fog tehetségekben, mert a szabadsággal egybenótt tanítói felelősségérzés csudálatos ébresztő erővel fogja átjárni az ifjúság lelkét!

A kritikától fázó, az iskolai felügyeletet meddő hivatásnak néző tanítóknak abban igazuk van, hogy az ő művészetükben is mindenek fölött való a tehetség, mely csakis a szabadságban élő felelősségérzéssel terem. Az az állításuk nem igaz, hogy a bírálat nem szükséges velejárója az alkotásnak. Minden művészlélek már önmagában hordja a bírálatot, mint az intuiciót bevezető és a sikert az eszmei céllal megmérő gondolkodást. A tanító munkáját érzésben és megértésben gazdag lélekkel bíráló szakember igazában nem más, mint a tanítóművész fokozott világosságú, nagyobb távlatú gondolatartalmának megszemélyesítője. Az én bíráló felügyelőm sokfelől szerzett tapasztalataival, szempontjainak sokszor ismételt összehasonlításában megvilágosodott tudásával becses része az én nyugtalan, kereső, tüzesen lobogó és csüggedten pihenő alkotó Énemnek, másarányú, de épp olyan szerves vegyülete a szabadság- és felelősségérzésnek, mint énmagam. Éppen azért bírálata új érzéseket, új szempontokat emel ki tudatom küszöbe alól, megjegyzései nemcsak nem gyöngítik akaratszülő érzéseimet, hanem duzzadó erőbe szöktetik, megjegyzései nem perzselik le gondolattermésemet, hanem új kicsirázásokra szántják fel agyam mezőit. Az iskolai bíráló, aki a felelősségérzésben tanítói énemnek szerves része, nem szabadságfosztó, nem elnyomó, hanem emelő erő. Az a tanító, aki ettől az ellenőrzéstől idegenkedik, iskolájában hivatalos, de nem hivatásos munkás; az az iskolafelügyelő, aki nem ébresztő és érlelő erővel bírál, hivatalos hatalom, de nem művészlélek.

Mi a tanítói munka célja, melyért a bírálat világosságával megerősített szabadságban közös felelősségérzéssel élnek az iskolák tanítói és munkájuk felügyelő igazgatói? Ha csak az egyének tökéletesítése volna a cél, igazában iskola sem kellene, még kevésbbé tanterv és hozzávaló utasítás. Az iskolák az egyének hivatásánál magasabbrendű szervezetek táplálói. Az egyén boldogságának előkészítése elképzelhető úgyis, hogy a vele törődő szeretet és okosság életének változó alkalmai szerint irányítja és oktatja. A nemzeti élet szervezete, mely kétségkívül több az állampolgári egységek összegénél, nem fejlődhetik a mindent összefoglaló szervezet céljait tudatosan szolgáló tervezet nélkül. A nemzeti életnek minden futó perccel növekedő multja és mérhetetlen jövője szükségessé teszi egyrészt a folytonos kiválasztást, másrészt az időszakos állandóságot ezeknek a nevelő eszközöknek a hatóereje számára. Minden nap minden órája egy-egy új kanyarulat

az emberiség fejlődésének emelkedő útjain, új kilátásokkal a jövőbe és új elmaradásokkal a múlttól: régi ismeretek fölöslegessé, újak szükségessé válnak. Mikor mi válik fölöslegessé a múltból és mikor mi veendő fel a jövő kiépítésére, nem ítélni meg pusztán sem a tanulók, sem a tanítók szempontjai szerint. Ha az élet boldogsága, melyért minden emberi küzdés folyik, nemcsak az egyéni arravalóságok kialakulásából és kiéléséből, hanem a különféle emberi közösségek egyéni és tömegerőinek összehatásából is származik, akkor az állam, mint a legfőbb és az igazságot is hordozó hatalomnak a birtokosa, nem bízhatja rá sem a kiválasztás, sem az állandóság mértékének a megállapítását az egyéni hajlandóságra és belátásra. Az iskolák kötelező tanítási tervének megállapítását azért sem bízhatja az állam senki másra, sem egyes, sem társas tényezőkre, mert nem ismerhet el a maga összefoglaló kereteinél elfogulatlanul igazságosabb és teljesebb erejű közösséget. Ez a tárgyilagos igazságú tanterv tartalmazhatja csak a nemzetnevelő — az egész nemzetet nevelő — szabadságot, melyre a nevelő művészeknek az emberesedés időszakaira szétosztott munkájukban szükségük van. Az az egyetemes kötelezettség, mely a kiseddévótól az egyetemig kiterjedő állami tantervben van, nem zárja ki az államhatalomnak alárendelt kisebb közösségek különleges szempontjainak az érvényesülését. Ez az érvényesülés a «részletezett tanterv»: a tanmenet ügye. A tanmeneté, mely minden iskolafajnak lappangó, vagy fel-feltörő és a sokszor sokféle megpróbálkozással megoldásra indult, megoldatlan nehézsége.

A tanmenetek intézménye nem tartozik az iskolák népszerű jelenségei közé. Tanítók, tanárok, akik sohasem panaszkodtak a tanítási órák száma miatt, kelletlen érzéssel írják össze a jövő iskolai év «menetrendjét». A tantervben nagy vonásokkal körülhatárolt ismeretanyagot hónapokra, hetekre vagy éppen órákra felosztásában sokan a tanítók és tanulók egyéniségének guzsbakötését látják. És ebben a felfogásban a végletek találkoznak. A régi szavaló tanítók, akik történelem címén vezéreiket dörögtek, az olvasmánytárgyalást szabad fecsegésnek gondolták, természetesen nehezen tudnak beletörődni a tanmenettel és órarenddel kötött munkarendbe. Akik minden órában lírikusok akarnak lenni, a tanmenetben elvesztik önmagukat és nem találják meg a tárgyi igazságot sem. Még a nemesércűek sem, amilyen akárhány volt a tegnap és tegnapelőtt szavaló tanítói közt. Emlékszem a magam gyermekkorából is ilyen nemesércű lírikus tanítóra, aki a márciusi eszmék és a szabadságharc rajongója volt és — természetrajzot tanított. Mindig természetrajzzal kezdődött az órája, de rendszerint történelemmel végződött. Lelkünk megtelt, de nem természetismerettel, hanem rajongó honszeretettel.

Nem barátai azonban a heti vagy éppen napi időszakokra kötött tanmenetnek igen sokan azok közül a cselekvő erejű tanítók közül sem, akiknek mindenképp főlött való nevelő eszköze az alkotó munka, akik nem a gépies képzettársítás sokaságában, hanem a lelki fogékonyság sokféleségében és finomságában látják a nevelés céljait. Az órai részletekig kötelező tanmenet rákényszeríti a tanítót, hogy az ismeretanyagot tekintse munkacélnak, holott a múlt és jelen műveltségéből a jövőbe kiválasztással átviendő ismeretek célszerűsége nem önmagukban van, hanem művelő erejükben. Ez a naphoz és órához kötött tanmenet száguldó gyorsvonalak menetrendje, mely nem engedi meg a megállást, a leszállást, a körütekintést, ha még úgy kívánja is a tanulók tevékenységi ösztöne, mert a keresztező állomásokra és a végállomásra idején kell megérkezni. Késések, elmaradások veszedelmes összeütközéseket okozhatnak. Nem a tanulók tudattartalmában, nem gondolatokkal és érzésekkel, hanem összeütközések hivatalos hatóságokkal, akik a menetrendnek őrei. A népiskolai tanulók végigszaladnak az ő tanmenetük állomásain, a tanító vigyáz, hogy a megengedett százaléknál többen le ne maradjanak az osztályvizsgálatok állomásain és a középiskolák osztályállomásain is megméri a tanulókat, megvan-e a tanmenetben megállapított súlyuk. Ha lelki szervezetük termelő erejéből nem futja is ki a kívánatos fajsúlyban, az utolsó hetekben a könyvek tartalmától megnehezdednek annyira a fejek, hogy a nagy állomások mérlegén az ifjak nem találhatnak könnyűeknek és roboghatnak tovább, tovább, fel az egyetemig, azon is túl a nemzeti életig. Az órákra szabályozott tanmenet tanítókbán és tanulókbán megszüntet minden nyugtalan-ságot, minden munkaizgalmat, mert hiszen ha a tanító «feldolgozta az anyagot», rendben van. Amelyik tanuló a gyorsvonalon állomáson nem tudott olyan rövid idő alatt mindent jól megnézni, vagy mert a felfogó képessége lassúbb, vagy mert a tanmenet vezetőjének stílusa gyöngén ébreszti a lelket, a következő állomásig a tankönyvből mindent megtudhat és megtanulhat. Ez is járhat ugyan izgalommal, sok családi otthonban jár is, de ez nem iskolai izgalom, a tanmenet pedig az iskolának készül. Legfőleg is a tankönyvet lehetne okozni, ha nagyon is nagy az alkotó művész izgalomával éppen nem atyafiságos tanulási izgatottság, mert hiszen a tanító «elvégezte a tanmenetszerű anyagot». Csoda-e aztán, ha annyi könnyű fajsúlyú tanár többet törődik a könyvfejezetekben megelevenedett tanmenettel, mint az emberi jellem hivatalos alkalmakkor be sem mutatható lappangó erőivel és a tanulást vizsgálattevésével összetévesztő ifjúság jobban bízik idegen holt betűk gépi emelésében, mint a saját eleven igéinek lendítő erejében?

A tanmenet sűrű lépcsőfokai közt a tanulók le nem maradnak

az állomásokon az iskolai vonatról, legfőlebb is csak az új dolgok meglátása, megérzése, új elhatározások maradnak el azáltal, hogy a tanítás egyszerű logikai folyamattá válik, mely nem is a tanítóban, hanem a tanmenetben ered és a tanulóba torkollik. Amikor a tanmenetek anyaga úrrá lesz a tanulók szellemén, megapadnak a tehetségek, mert hiányzik a fejlődés éltető levegője: *a szabadság az új utak keresésére és az elmélyedésre*. De miért is kutasson a tanár új utakat, új formákat és miért serkentse bizonytalan ösvényekre tanítványai lelkét, mikor ezzel a szabadsággal az önmagáért és tanítványaiért való felelősséget, ezt a kínos gyönyörűséget önmagában kell hordania, míg különben a gyöttrő felelősségérzést is a tanmenetben raktározhatja el?!

A tanmenetek szükségességéről, jó és rossz hatásairól most legtöbbet a tanítóképzők körében beszélnek, mert ebben az iskolai évben végzik munkájukat először ama tanmenetek szerint, melyeket csaknem egy évtizedes készülés és alakulás után 1916 májusában bocsájtott ki a miniszter. A munkák nagy értékét bizonyítja, hogy a létszámban megapadt, teendőikben meggyarapodott tanártestületek tagjai magánérintkezéseikben sok helyesléssel és sok ellenkezéssel foglalkoznak velük. Sugalló erő van a tanmenetekben, ami életrevalóságukat bizonyítja. Bizonyára ez sem a legjobb világ a tanmenetek lehető világában, de a fejlődésokozta szükségesség világa. A legfőbb jó, mely benne van és amellyel az utóbbi évek legnagyobb szükségletét tudatos igyekezettel kielégíteni törekszik, hogy az egyes szaktanárokat a népoktatási végcélban tanártestületi egységbe forrasztja össze. Mert hiszen tanmenetek eddig is voltak a tanítóképző-intézetekben. A gyakorlóiskola munkája a csak némileg szervezett tanítóképző-intézetben nem folyt tanmenet nélkül; azt több-kevesebb részletességgel a tanítónövendékeknek le kellett másolniok, hogy példaként magukkal vigyék az életbe. A törekvő szaktanároknak is megvolt a maguk használatára többé-kevésbé részletezett tanmenetük, ha másutt nem, hát a tankönyv szelvényes fejezeteiben. Voltak azonban olyan, a maguk találékonyságában bízó és a maguk kényelmét mindenek fölé helyező tanárok is, akik a tantervben megállapított tananyagot minden előleges meggondolás nélkül tanították. Erről az eljárásról mondja a tanítóképző tanmeneteket kibocsájtó miniszteri rendelet, hogy minden iskolafajnál sok tanulmányi bajnak és tévedésnek lehet a kútforrása. «E ponton történnek ugyanis a túlzások, a forrongó elméletek mellett való időelőtti állásfoglalások; itt szélesednek ingoványos mezőkké a tanár által kedvelt részletek; szóval: itt kísért leginkább a tanterv megkerülésének a veszedelme.»

Az bizonyos, ahogy a népiskola célját a tanítóképző-intézetek

gyakorlóiskolája mind közelebb hozta nemcsak a tanítónövendékekhez, hanem a tanítóképző szaktanárokhoz is és a tanárok egymás óráinak rendszeres látogatásaival mind világosabban látták meg az arányokat, ahogy szaktárgyaik a tanítóképzésben egymáshoz viszonylanak, mindinkább szaporodtak azok a tanárok, akik önként érdeklődtek egymás munkásságának a részletei iránt és igyekeztek a maguk használatára készült munkarendet a részletekben összeegyeztetni. Különösen a lelkes gyakorlóiskolai tanárok keresték ilyen önkéntes érdeklődéssel az összhangot a maguk és a szaktanárok munkarészletei közt. A tanároknak ebből az önkéntes, de szétszórt szervező készségéből nőtt ki a hivatalos felfogás, hogy országos szervezetet kell teremteni az 1911-iki tanterv keretein belül. Az okadatolás a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1916 májusi rendeletében a következő:

«A tanmenetnek részleges céljai serkentőleg hatnak az oktatásra; könnyítik a tanítás és tanulás munkáját és megóvják a tanulót a túlterheléstől, a tanárt pedig az elhamarkodástól vagy a hátramaradástól. Az összefoglaló ismétléseket egyenletesen osztja el az egész évre; a kölcsönös hoszpitalás mellett mélyebb betekintést enged a tanároknak egymás munkájába; tájékoztatja a helyettesítő tanárt is teendőjéről és az iskolai év bármely időszakában világos képet nyújt a tanár feladatairól és munkásságának eredményéről, ami által értékes didaktikai példaadást szolgáltat a tanítónövendékeknek.

«Az állami elemi népiskolai tanítóképző-intézetek számára ezen intézetek tanári kara *összességének* közremunkálásával egybeállított tanmenet azonban nemcsak az egyazon intézetnél működő tanári testületek munkálkodásának biztosítja összhangzatosságát, de egymáshoz közelebb hozza e mű az *egységes célra* törekvő testvérintézeteket is — és közöttük olyan kapcsolatot teremt, amely a versenyt arra a vonalra tereli, ahol intenzívebben, sikeresebben munkálható a tantervi cél.»

A testvérintézetek munkálkodásának az összhangzatossága minden nemzet művelődésében fontos tényező, de különösen jelentős az olyan sokféle tagoltságú nemzetben, mint a magyar. Csak az a kérdés, az egységes tanmenet — a legtökéletesebb is — ennek a vágyva-vágyott összhangzatosságnak a legelső, a legjobb eszköze-e? Nem. A népműveltséget szervesen kiépítő tanítóképzés minősége nem a tanmeneteken, hanem a tanítóképző tanárok minőségén fordul meg, ahogy a közép- és főiskolák egész belső élete a középiskolai tanárképzésen fordul meg. Végre is tanítóművésztől bizonyosan kitelnek a jó tanmenetek, de a legjobb tanmenetek sem szülik a jó tanárokat. Midőn azonban a tanítólélek minőségét elébe és fölébe helyezem a tanmenet hatásának, nemcsak az *egyes* tanítóművészek minőségére,

hanem a tanítóttestületekére is gondolok. Ami nevelő erő az országos tanmenetekben van és ami képző erővel azt a helyi tanmenetben ki kell egészíteni, nem az egyes tanárok lelke pattantja ki az élésre és továbbéltetésre, hanem a testületé. A tanárkarok lelki szerkezete pedig nemcsak azon fordul meg, milyen képzetek az egyes szakok képviselői, hanem azon is, jól van-e képviselve ebben a kis társadalomban minden nevelő jellemerő: a másoknak, mint magának parancsolni tudó szilárdság és következetesség, mely a gyors messzelátással a tekintélyt teremti meg, a megértő engedékenység, mely az igazságot a méltányossággal párosítja, a vidámság, mely a jóhiszeműséggel az alkotó szeretetet fejleszti. Mikor a fenntartó hatóságok az iskoláknak tanárokat választanak ki, nemcsak a tudományszakok, hanem az egyének kidomborodó jellemtulajdonságai szerint is kellene ezt tenniök, hogy mindenképpen tiszta és erős zengésű nevelő összhangot biztosítsanak, mely az iskola életében nőjön és izmosodjék. Ha pedig megteremtették ezt az összhangot, nagy ok nélkül áthelyezéssel meg ne bontsák, sőt az egyéni jólét gondozásával elejét vegyék az egyesek távozási vágyának is. A tanmeneteknél is nagyobb szükségük van iskoláinknak együtt- és nem egymás mellett ható tanárok erős egyéniségének összhangjára, mely testületi hagyománnyá, szokásjoggá törzsökösödik. Ha a zenei életből veszem a hasonlatot, azt mondom, hogy az iskolai munka nem magánzenészek előadása, hanem filharmoniai zene, melyben sokféle a hangszín, de a hatás egységes és annál erősebb, mentől nagyobb a közreműködők egyéni kifejező ereje és énjüket az egységes hatásnak alárendelő fegyelmezettsége.

Az iskola élete filharmonikus zene! De hiszen akkor az iskolai testület tagjai az ő zeneművüknek, a tanmenetnek minden részletét változtatás nélkül játsszák el?! Nem, a hasonlóság nem így van tovább. Az iskola az élet muzsikájára készít elő, az élet ezer szólamában pedig folytonosak a harmoniába olvadó diszharmonikus eltolódások. Tárgyi és személyi eltolódások. A személyi eltolódásokat képességeik minőségében és mértékében tanítványaink hozzák magukkal és nekünk ehhez alkalmazkodva kell használnunk a bennünk élő kifejező erőt. Hogy jól használjuk-e, rosszul nem élünk-e szabadságunkkal a tanulók kárára, minden írott vagy nyomtatott, helyi vagy országos tanmenetnél és haladási naplónál vagy osztálykönyvnel biztosabban szabályozza az ízlésében és erkölcsében érzékeny, jóhiszeműen bátor, szókimondó, felelősségérzéssel szabad tanártestület. Elismeri ezt a tanítóképzők tanmenetét kísérő miniszteri rendelet is, midőn külön tanmenetek készítésére felhatalmazza a szaktanárokat, de a tanártestületek felelősségérzése alá is rendeli ezeket az egyéni munkákat. Csak az a baj, hogy a többszörös leírással és a kipróbálás előtt kötelező fölterjesztéssel a

szabad kereséshez a hajlandóságot és az egyéni és testületi felelősség-érzést tompítja. Szikrák hamvadnak ezzel el, melyekből hajtóerejű tüzek nőhetnek meg. Olyan a tanítólélek, hogy a legjava a legrosszabb jelentéstevő és aki a legtöbb találékonysággal tud alkalmazkodni a gyermeklélek változó jelenségeihez, legtartózkodóbb a bürokratikus írásművekkel szemben. Böven vannak arra példák, hogy erős egyéniségek tanítótestületében minden óráköz a társas érintkezés szabad formái közt termékeny módszeres értekezlet és ez értekezletek határozatai a holt jegyzőkönyv helyett hamarosan a tanulók élő lelkébe kerülnek. A sűrű sorokban oly sokszor kicsi távlatokba vesző hivatalos módszeres értekezletek háromnegyed része bölcs határozatokban várja a feltámadást — a jegyzőkönyvekben, a fölterjesztett jelentésekben, indítványokban és az írásbeliség annyi más, sokszor bonyodalmasan egyszerűsített formájában. Nem volna szabad felednünk, hogy a tanítás minden fokon a szóbeli közvetlenség szabad művészete, melyet az írás könnyen megköt, mikor felelős szárnyalásra akar lendíteni.

Iskolai tanmenetek azért mégis kellenek, hogy összhangos szervezetben kifejezésre jusson a mai Magyarország termékeny érzés- és gondolatvilága és a jövő Magyarországnak nagy akarata. Szükség van tanmenetekre is, hogy a közellátók és messzelátók is jó világossággal kapjanak és adjanak képet mindarról, ami itt ezer év óta fejlődést jelent. Különösen népiskoláinknak van szükségük ilyen *vezérfonalul* szolgáló tanmenetre és ilyennek szánta a vallás- és közoktatásügyi miniszter a gyakorlóiskolák számára kibocsájtott tanmenetet. Ez az osztatlan népiskolákban *vezérfonalul* használható tanmenet «a modern nemzeti nevelőiskola feladatához híven közműveltségünk alapjait szerves egésszé forrasztja össze. A tananyag részleteinek módszeres tagolása és elosztása mellett belső tartalmi kapcsolatba hozza a különböző népiskolai tantárgyak rokon egységét; különös figyelemmel van az elmélyedést biztosító csendes foglalkoztatásra s végül az általános érvényű ismeretanyag szabatos megállapításán felül módot nyújt a helyi vonatkozások beleszővésére».

Ez a tanmenet mindenesetre meg fogja könnyíteni a tanítóknak a királyi tanfelügyelőséghez jóváhagyás végett benyújtandó évi munkafelosztás elkészítését, a tanfelügyelőknek a komoly megbírást. Több száz, egyéni látással megszerkesztett tanmenet oktatási szövevényében akkor is eltévedhet a sokféle igazgatási teendővel zaklatott tanfelügyelő, ha hosszú tanítói gyakorlat tapasztalataival bírál. Ez a tanmenet alkalmas arra, hogy tartalma szerint a vármegyék királyi tanfelügyelői a tanítóegyesületekben a hasonló megyei viszonyok közt működő tanítók számára egy-egy járási tanmenetet készíttessenek:

Például Arad vármegye tanítói közül a síkvidékiek, a hegyaljaiak és a hegyvidékiek külön tanmenetet szerkesztenek és ezekbe illeszti bele minden tanító teljes szabadsággal a községi vonatkozásokat. Természetes, hogy minden vidéken a különböző osztott népiskoláknak is meg kell szerkeszteniök az ő külön tanmenetüket. Végeredményében a mai lehetetlen sokféleséggel szemben minden vármegyében csak annyi eltérő tanmenet lesz, amennyit a tanfelügyelőségi személyzet észben tarthat, ami az ellenőrzést alaposabbá és megnyugtatóvá fogja tenni. Az időpocsékolásnál többet alig érő mostani tanmenet-láttamozás el is fog maradni, ha egyszer minden tanító beillesztette a maga községe sajátos szükségleteihez a tananyagot. Két-három hetes mozgási szabadságot ezekben a részletes tanmenetekben is fenn kell tartani a tanító számára, mert ez a szabadság az alkotó tűznek mellőzhetetlen oxigénje. Hogy a tanítói tűz is áldásos és ne romboló hatású legyen, ahhoz a célbiztosító fék a tanító felelősségérzése.

A *tanító* mozgási szabadságát keressük a tanmenet órai közt, ez a szabadság pedig valójában a *tanulók szabadsága*, mert az iskola munkaritmusában a tanulás a fő, nem a tanítás. Az a tanmenet, amelyik pontosan megszabja minden órának az elvégzendő tananyagát, a tanító munkarendje, nem a tanulóké. Még a tanító számára sem lehet ugyan óráról-órára pontosan megszabni az «elvégzendő» tananyagot, mert betegsége vagy egyéb mulasztó körülménye az ő rendjét is megzavarhatja, azonfelül — mint a filantrop nevelőiskola legpszichologusabb képviselője, Salzmann is fejtegeti — ő sem ugyanaz, ma, aki tegnap volt s így elvégző ereje is változik. A hatóságok által kiadott tanítói tanmeneteket tanulók tanmenetévé alakítani át, ez éppen a tanítóművészet.

Ma egy-két szemléletes szó, egy hasonlat az érzések és gondolatok egész raját idézi a tanulók tudatküszöbe fölé és fogékonyan éber az érdeklődés, a tanulni-ákarás az osztály tömegelekében! Holnap-szemléltetek, részletezek, emlékeztetek, mind hiába, az arcokon az érdektelenség merevsége nyugszik: nem látom, nem érzem az önkéntes tanulni-ákarást. Mit ér az én tanítóákaratom, ha nem magasodik a tanulóákarat?! Nem mehetek tovább, hiába mennék tovább, amíg az új anyag befogadására a készséget meg nem nyitottam. És a tanmenet időbeosztása? Enged, engednie kell, mert a tanulás szabadsága nem tűri a megkövesedett formákat.

Lehet-e mindig egyformán gyors és világos munka a tanítási egységek szétbontása, összehasonlítása és általánosítása fogalmakba és itéletekbe, ha a tanítólélek hajtóerejére a tanulók munkaösztöne kiobbant? Melyik hivatásos tanítóművésznek lesz lelke az alkotás ihletével emlékező, összehasonlító, képzelő és elvonó tanulókat megakasz-

tani ezzel a hideg zuhannyal: «Elég, gyerekek, amit mondtok, érdekes és okos, de nem hallgathatom meg tovább a mondanivalótokat, különben el nem végezzük a mai órára kitűzött anyagot!» Nem, inkább szakadjon meg a tanmenet anyagsorozata, mint a tanulólélek teremtő folyamata, mert éppen ez az önkéntes munka «a lelkierők és képességek fejlesztése», amit a tanítóképzők tanmenetét kibocsájtó miniszteri rendelet is fölébe helyez az ismeretek felhalmozásának és az emlékezet megterhelésének. Nem a tanításra kitűzött tétel anyagának kiválasztásában és behelyezésében érvényesüljön első sorban a tanár egyéni mivolta, mint a tavalyi májusi rendelet kívánja, hanem a tanulni akarás és tanulni tudás szabadságának a megteremtésében és fenntartásában, ami a tantervi anyagnak — ha nem is «szabados csoportosításával» — de mindenesetre némi szabad eltolódásával jár. Eredmények győztek meg ilyen felfogásom helyességéről. Irodalmi és pedagógiai vagy filozófiai munkákat, melyeket más esztendőben magam ismertettem, párosával tanulóknak osztottam ki elolvasás és ismertetés végett. Legtöbbször az ismertetés kifogástalan, sőt itt-ott eredeti látásra vallott és a tanulótársak megértését a természet-szerűen felfokozott várakozás segítségével könnyen biztosította. Ahol kiigazítani vagy kiegészíteni valóm akadt, biztos appercepciókkal járt, mert osztatlan érdeklődéssel hallgatták. Ez a tanulás a gyakorlatlan előadók munkaritmusában lassúbb volt, mint az én gyors ütemű rendszeres tanításom és egynéhány elméleti meghatározás, emlékezeti adat folyamatos előadásának feláldozásával járt, az eredmény felől azonban megnyugtatót illetékes bírálók megállapítása, hogy tanítványaim gondolkodásában meglátszik az olvasmányok és a szabad társalgás önállósító ereje. A magam tanítóerejét pedig mindig acélosabbnak, hajlékonyabbnak, elevenítőbbnek érzem, ha tanítványaim szabad gondolatfolyamatából is táplálkozik, nemcsak a tudományos anyag logikai szempontjaiból és a magam gondolataiból. A tanulók szabad nyilatkozásainak távlatai legtöbbször valamennyi társuk lelki távlatai, azért meghallgatván őket, megkaptam a tömeglélek tudatkörét, melybe biztosan bekapcsolódhatok. Milyen lendítő erőt nyer a tanító fantáziája ettől a biztosságtól! . . .

Hogy a tanulók szabadságjoga a tanmenet korlátai közt mennyire tehetségnyitó jog, ma már mindenki tudja, aki pszichologiai alapon tanít. Nem tudom megállani, hogy egy fájdalmas visszaemlékezés adatával meg ne erősítsem még ezt a szilárd tételt. A múlt év július 1-én esett el az orosz harcmezőn *Téván István* tart. honvédhadnagy. Alezredese úgy emlékszik meg róla, mint a nemzet nagy veszteségéről, mert a fiatal festőnemzedéknek egyik nagy ígérete volt. Ez a művészlélek egy évtizeddel ezelőtt az aradi tanítóképző inté-

zetben tanult tanárainak nagy gyönyörűségére. Az alföldi magyar nép egyszerűsége és közvetlensége mellett volt a hőmezővásárhelyi gyerek lelkében valami a renaissance-művészek sokoldalúságából. Az utolsó évfolyamban a természettudományok és az irodalom-történelem tanárai a maguk szakmáját ajánlották neki továbbképzésre, a rajztanár festőnek szánta, én a színművészeti akadémiára is felhívtam a figyelmét, mert nyilvános és iskolai előadásából erős volt a hitem, hogy a Nemzeti Színház új Ujházit kapott volna benne. Mosolygott, hogy színésznek szántam, de elgondolkozott ajánlatomon. Azután így szólt: «Rajztanárképzőbe megyek, festő szeretnék lenni. Azért kívánkozom a színházhoz is és ennek Tanár úr az oka. Két éve, hogy nagyon szeretek verset szavalni, szép prózát elmondani. Azelőtt megtanultam a verset, de nem nagyobb örömmel, mint a többi leckét. Úgy történt a II. osztályban, hogy Petőfi «Szeptember végén» c. költeményét minden előleges magyarázat nélkül kellett megtanulnunk és elmondanunk. Abból, ahogy mi elmondtuk, magyarázta meg nekünk Tanár úr a költemény értékeit. Én voltam a harmadik előadó. Az én szavalamat részletesen tetszett felbontani és a költemény tartalmával összemérni. Mindnyájan jól megértettük a költő lelkének egy darabját, tanultunk az előadás művészetéből is, én magam azonfelül ráeszméltem a tanár úr elismeréséből arra, hogy érces, meleg, hajlékony a hangom és egyszerű, világos a kifejező képességem. Azóta sűrűn szavalgattam az önképzőkörben és a bírálatokban mindig sok volt a tanulmányos elismerés. A nagy nyilvánosság elismerése fokozta a kedvet az elmélyedésre az irodalmi szépségekbe. Csak még a képeket szeretem olyan nagyon, mint azóta a verseket, melyeknek most már a zengését is hallom, ha olvasom őket.»

Ma is hallom még az egyenes gyereklélek mélyzengésű hangját és boldogít most is az a tudat, hogy a tanmenetszerű időből adott áldozattal megnyílt egy fogékony lélek e költői szépségek számára. Az az egy fogékony lélek még akkor társai és gyakorlóiskolai növendékek közt hány más léleknek volt a nyitó kulcsa! Érdemes ilyen eredményekért megtörni a tanmenetek kereteit és én nem is hiszem, hogy a tanmenetek eddigi és ezutáni készítői és ellenőrzői a betűs kijelentésekhez ragaszkodjanak. Hiszen a rendelet is hangsúlyozza, hogy «a tanító- és tanítónőképző-intézetek összes tanerőinek hazafias nevelői és didaktikai munkásságához újabb megbízható *vezérfonatot* bocsájt rendelkezésére és nem kétli, hogy a tanári kar egyenkint mint egyetemlegesen a nála megszokott odaadással fog arra törekedni, hogy a Tanmenetek *eszméit* kövesse, *kitűzött céljait* pedig valóra váltsa».

Az eszmék követése, a kitűzött célok valóra váltása a nevelésnek

hosszú folyamatát és nem egyes órák lefolyását jelenti. Ebben a hosszú folyamatban éppen a tanmenetben kitűzött célok kívánják meg időnkint az anyag átcsoportosítását. És ahogy a Hindenburgok művészetében az átcsoportosítás győzelmek bevezetője, azonképpen a tanító-művészetben sem jelent az átcsoportosítás szabadsága mást, mint a felelősségérzés megnövekedését a készülő győzelemhez. A győzelem pedig a tanulók teljes erő kifejtése cselekvő jellemük kialakításában. Nemcsak jogosultak, kötelesek is az iskolai tanmenetekben való kísérletezésre, akik méltók a néhai aradi pedagógusnak, Simay István-nak a jelszavára: «Az iskola én vagyok». A magyar nemzetnek olyan nevelőket kell kapnia, akik demokratikus tartalmat tudnak adni ennek a napkirályi mondásnak, mert önmagukat, a tanmeneteket, az iskola minden berendezését a jövő nemzedékhez tudják alakítani.

(Arad.)

SZÓLLÓSI ISTVÁN.